

Γνωστική επεξεργασία του τηλεοπτικού μηνύματος από παιδιά Δημοτικού Σχολείου¹

Λ. Πατεράκη και Α. Χουντουμάδη

Deree College

Η παρούσα μελέτη σχεδιάστηκε για να διερευνηθούν οι γνωστικές διαδικασίες που συνοδεύουν την επεξεργασία ενός τηλεοπτικού ερεθίσματος σε κατανοητή και μη κατανοητή γλώσσα. Παιδιά του δημοτικού σχολείου (N=56), ηλικίας 6-7 χρόνων και 9-10 χρόνων, εξετάστηκαν όσον αφορά την ανάκληση και αναγνώριση κεντρικών και δευτερευόντων σημείων μιας τηλεοπτικής ιστορίας, καθώς και τον σχηματισμό γνωστικών επαγωγών. Η επίδοση των μεγάλων παιδιών ήταν καλύτερη σε όλες τις μετρήσεις. Η χαμηλότερη επίδοση των μικρών παιδιών χαρακτηρίζεται από μια αδυναμία αποκέντρωσης της προσοχής από τα δευτερεύοντα σημεία της ιστορίας. Η γλώσσα βρέθηκε να επηρεάζει την επίδοση των παιδιών όσον αφορά την αναγνώριση κεντρικών και δευτερευόντων σημείων, ενώ δεν επηρέασε την επίδοση στις μετρήσεις που απαιτούν βαθύτερη γνωστική επεξεργασία (ανάκληση και επαγωγές).

Εισαγωγή

Είναι γεγονός ότι η παρακολούθηση τηλεόρασης αποτελεί ένα σημαντικό μέρος της ζωής των παιδιών σήμερα. Αν και ο χρόνος που περνούν τα παιδιά μπροστά στην τηλεόραση υπολογίζεται ανάλογα με την έρευνα, τα ευρήματα συγκλίνουν στην ένδειξη ότι όταν τα παιδιά φτάσουν τα 16 τους χρόνια έχουν περάσει τόσες ώρες μπροστά στην τηλεόραση όσες και στο σχολείο.

Πέρα όμως από την εντυπωσιακή πράγματι ποσοτική πλευρά της παρακολούθησης, η ποιοτική περιγραφή αυτής έχει απασχολήσει πολύ τους ψυχολόγους. Οι πρώτες έρευνες εστίαζονταν περισσότερο στις επιδράσεις του τηλεοπτικού μηνύματος πάνω στη συμπεριφορά των παιδιών. Πολλές έρευνες ανέλυσαν, αφ' ενός, το ερέθισμα (π.χ. βία που εξέφραζε το τηλεοπτι-

κή μήνυμα) και, αφ' ετέρου, τη συμπεριφορά του παιδιού σαν αποτέλεσμα του ερεθίσματος (π.χ. επιθετικότητα). Ο θεατής — το παιδί εδώ — θεωρείται σε μεγάλο βαθμό παθητικός δέκτης των τηλεοπτικών μηνυμάτων. Οι τελευταίες έρευνες όμως δείχνουν ότι το παιδί επεξεργάζεται ενεργά τα μηνύματα που παίρνει και αντιδρά ανάλογα με το κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον (οικογένεια, σχολείο, κοινωνία) καθώς και τη γνωστική ετοιμότητά του.

Μια ενδιαφέρουσα μελέτη που έχει γίνει στην Ελλάδα, είναι αυτή των Ναυρίδη και συνεργατών (1886), που εξέτασε τη συναλλαγή παιδιού και τηλεόρασης διερευνώντας τις αναπαραστάσεις του παιδιού στις τηλεοπτικές διαφημίσεις και την αντίληπτικότητα αυτών των αναπαραστάσεων στα παιδιά.

1. Το άρθρο είναι βασισμένο σε ανακοίνωση στο Β' Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας, Ρέθυμνο Κρήτης, Μάιος 1990.

Αν και δεν μπορούμε να μιλάμε για την επίδραση της τηλεόρασης στα παιδιά αγνοώντας τις ιδιομορφίες του συγκεκριμένου μηνύματος, διαφημιστικού ή όχι, και του συγκεκριμένου παιδιού, εν τούτοις, μπορούμε να κάνουμε μερικές γενικεύσεις. Τα παιδιά μαθαίνουν από την τηλεόραση και επιθετικές και προκοινωνικές συμπεριφορές καθώς και γνώσεις για τις κοινωνικές σχέσεις, τα κοινωνικά στερεότυπα και τις καταναλωτικές πρακτικές. Είναι φανερό ότι η μάθηση μιας οποιασδήποτε κοινωνικής συμπεριφοράς από την τηλεόραση προϋποθέτει ότι το παιδί κατανοεί και θυμάται το μήνυμα. Λίγες όμως μελέτες έχουν εξετάσει τις γνωστικές διαδικασίες που συνοδεύουν την παρακολούθηση της τηλεόρασης από παιδιά.

Αυτό που μαθαίνει το παιδί από την τηλεόραση εξαρτάται από το εξελικτικό και γνωστικό επίπεδο του παιδιού, καθώς και τη μορφή και ποιότητα του τηλεοπτικού προγράμματος. Τα παιδιά παρακολουθούν πολλά τηλεοπτικά προγράμματα που απευθύνονται σε ενήλικες και έχουν δυσκολία να τα κατανοήσουν πλήρως, γιατί οι γνωστικές δεξιότητες, που απαιτούνται για την επεξεργασία πολύπλοκων ιστοριών, δεν έχουν κατάλληλα αναπτυχθεί. Παρουσιάζουν δυσκολίες στην εντόπιση των κεντρικών σημείων μιας ιστορίας, τα οποία δεν μπορούν να τα διακρίνουν από τα σημεία τα οποία είναι επουσιώδη και δευτερεύοντα.

Από τα ευρήματα μελετών του Collins και των συνεργατών του (1979) και του Watkins και άλλων (1980), ξέρουμε ότι τα παιδιά δυσκολεύονται επίσης να παρακολουθήσουν τον ιστό μιας ιστορίας ένεκα της αδυναμίας τους να συνδυάσουν σε ένα ενιαίο σύνολο στοιχεία που εκτυλίσσονται σε διαφορετικές χρονικές στιγμές. Επί πλέον, τα παιδιά αδυνατούν να κάνουν επαγωγές που θα τα βοηθήσουν να συνδέσουν στοιχεία πληροφοριών αναφορικά με μη άμεσα απεικονιζόμενα γεγονότα, συναισθήματα ή προθέσεις των προσώπων της ιστορίας. Η κάθε μια από τις παραπάνω γνωστικές ικανότητες —ο διαχωρισμός

δηλαδή κεντρικών και δευτερευόντων σημείων, ο χρονικός συνδυασμός σε ένα ενιαίο σύνολο, και ο σχηματισμός επαγωγών— αναπτύσσονται σταδιακά κατά τη διάρκεια της σχολικής ηλικίας. Τα περισσότερα παιδιά δεν μπορούν να χρησιμοποιήσουν αυτές τις δεξιότητες αποτελεσματικά πριν από την ηλικία των 9-10 χρόνων.

Μια άλλη σειρά μελετών (π.χ. Anderson, 1983) ασχολείται με την καταγραφή των διαδικασιών παρακολούθησης και προσοχής καθώς και την κατανόηση της ειδικής «γλώσσας» της τηλεόρασης (π.χ. τηλεοπτικά «εμφέ»). Άλλοι πάλι μελετητές (Pezdec, 1983· Beagles-Roos, 1983· Meringoff, 1980) συγκρίνουν την αποτελεσματικότητα των διαφόρων μέσων επικοινωνίας (τηλεόραση, ραδιόφωνο, βιβλίο) στη μετάδοση μηνυμάτων στα παιδιά.

Ενα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο στην Ελλάδα είναι η είσοδος της δορυφορικής τηλεόρασης στη ζωή των παιδιών. Πολλά παιδιά παρακολουθούν ξενόγλωσσα κανάλια χωρίς να καταλαβαίνουν το γλωσσικό μήνυμα. Εν τούτοις φαίνονται να παρακολουθούν τα διαδραματιζόμενα.

Η παρούσα μελέτη ασχολείται με τις γνωστικές διαδικασίες επεξεργασίας του τηλεοπτικού μηνύματος. Εξετάζουμε τη συγκράτηση πληροφοριών, την κατανόηση του μηνύματος και τις γνωστικές επαγωγές που ξεκινάνε από αυτή, καθώς και την αντιληψη των συναισθημάτων. Προσπαθούμε επίσης να ανιχνεύσουμε και να συγκρίνουμε τις γνωστικές διαδικασίες που συνοδεύουν την παρακολούθηση ενός έργου σε μια κατανοητή ή μη κατανοητή γλώσσα. Στη συνέχεια γίνεται σύγκριση αυτών των διαδικασιών ανάμεσα σε δύο διαφορετικές ηλικίες (6-7 έναντι 9-10) στα δύο φύλα.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Δείγμα

Το δείγμα αποτελείται από 56 παιδιά από την περιοχή Αθηνών, 28 κορίτσια και 28 αγόρια, χωρίς γνώσεις Αγγλικών. Είκοσι τέσσερα από τα παιδιά είναι 6-7 χρόνων ($X = 6$ χρ. 4μ.) και 32 είναι 9-10 χρόνων ($X = 9$ χρ. 5μ.).

Ερεθίσματα και σχέδιο έρευνας

Οι δύο ταινίες, που χρησιμοποιήθηκαν σαν τηλεοπτικά ερεθίσματα στην παρούσα μελέτη, επιλέχθηκαν από 40 εμπορικές ταινίες με περιεχόμενο κατάλληλο για παιδιά. Έγινε μοντάζ στην κάθε ταινία σε ένα στούντιο έτσι ώστε να διαρκεί 16 λεπτά, να αποτελείται από ίδιο αριθμό σκηνών και να περιέχει μια νοηματικά ολοκληρωμένη ιστορία. Στη συνέχεια οι δύο ταινίες μεταγλωττίστηκαν από τα Αγγλικά από επαγγελματίες ηθοποιούς. Σαν αποτέλεσμα, δημιουργήθηκαν 4 διαφορετικά ερεθίσματα, 2 στα Ελληνικά και 2 στα Αγγλικά. Το κάθε παιδί εξετάστηκε ατομικά στο σπίτι του από μια από τις πέντε ειδικά εκπαιδευμένες σπουδάστριες της ψυχολογίας.

Όλα τα παιδιά είδαν από 2 ταινίες το κάθε ένα. Μια στο αγγλικό πρωτότυπο χωρίς υπότιτλους και μια μεταγλωττισμένη στα Ελληνικά. Η συγκεκριμένη ταινία, η γλώσσα της ταινίας, καθώς και η σειρά με την οποία παρουσιάστηκε ήταν τυχαία καθορισμένη.

Μετρήσεις

Ενώ το παιδί παρακολουθούσε την ταινία, η ερευνήτρια πάγωνε την εικόνα σε 4 επι-

λεγμένα σημεία και ρωτούσε το παιδί να καθορίσει τις σκέψεις ή τα συναισθήματα του προσώπου που έβλεπε. Τα δεδομένα από αυτή τη μέτρηση που στοχεύουν στη διερεύνηση της συναισθηματικής συμμετοχής του παιδιού δεν έχουν αναλυθεί ακόμη.

Μετά την ολοκλήρωση της παρακολούθησης της κάθε ταινίας το παιδί διηγείται την ιστορία με δικά του λόγια. Εδώ γίνεται μια μέτρηση της ανακλητικής μνήμης 12 κεντρικών σημείων της ιστορίας. Η ανάκληση της κάθε ιστορίας βαθμολογήθηκε από 0-12 (η αξιοπιστία ανάμεσα στη βαθμολογία 2 ανεξάρτητων κριτών ήταν $r = .97$).

Στη συνέχεια τοποθετήθηκε μπροστά στα παιδιά μια σειρά από 10 φωτογραφίες σε μια προκαθορισμένη σειρά. Οι επτά φωτογραφίες απεικόνιζαν σκηνές της ταινίας, που είδαν τα παιδιά, ενώ οι άλλες τρεις ήταν σκηνές από την ίδια ταινία, που είχαν απορριφθεί στη διαδικασία κοπής της ταινίας. Τα παιδιά έπρεπε να ταξινομήσουν τις φωτογραφίες στη σειρά με την οποία παρουσιάζονται στην ταινία. Ο βαθμός σε αυτή τη μέτρηση κυμαίνεται από 0-7.

Τέλος, το παιδί επέλεξε —από μια σειρά 32 ερωτήσεων— μια από τις τρεις προκαθορισμένες εναλλακτικές απαντήσεις. Μερικές από τις ερωτήσεις αναφέρονταν σε κεντρικά σημεία της ιστορίας (Κ), άλλες σε δευτερεύοντα (Δ), και, τέλος, άλλες σε επαγωγές (inferences) που μπορούσε να κάνει το παιδί με βάση την κατανόηση των κεντρικών (ΚΕ) ή δευτερευόντων (ΔΕ) σημείων της ιστορίας.

Η κατανομή των ερωτήσεων σε αυτές που μετρούν την κατανόηση των σημείων της ιστορίας, που είναι κεντρικά, δευτερεύοντα ή βασίζονται σε επαγωγές, έγινε από 3 ανεξάρτητους κριτές. Ο συνολικός βαθμός στο ερωτηματολόγιο κυμαίνεται από 0-32 (η αξιοπιστία ανάμεσα στη βαθμολογία 2 ανεξάρτητων κριτών ήταν $r = .98$).

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Τα δεδομένα της μελέτης υποβλήθηκαν σε πολυπαραγοντική ανάλυση διακύμανσης για κάθε μια από τις εξαρτημένες μεταβλητές. Δηλαδή α) αναγνωριστική μνήμη όσον αφορά τα κεντρικά και τα δευτερεύοντα σημεία της ιστορίας καθώς και τις κεντρικές και δευτερεύουσες επαγωγές· β) ανακλητική μνήμη· και γ) ταξινόμηση φωτογραφιών. Οι κύριες επιδράσεις ήταν ηλικία, φύλο, ταινία, γλώσσα και σειρά παρουσίας.

Η επίδραση του φύλου των υποκειμένων και η σειρά παρουσίασης των ταινιών ήταν χωρίς στατιστική σημασία. Η επίδοση των αγοριών και των κοριτσιών δεν διαφοροποιείται και επηρεάζεται ομοιόμορφα από τους άλλους παράγοντες. Τα σημαντικότερα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης παρουσιάζονται στους πίνακες 1, 2 και 3.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Μέσες τιμές βαθμών στις διάφορες μετρήσεις κατά ηλικία

Μετρήσεις	6-7 χρόνων	9-10 χρόνων	P <
K	6.00	7.72	.001
Δ	5.65	6.78	.001
ΚΕ	5.20	7.24	.001
ΔΕ	2.02	3.87	.001
ΣΥΝ	18.86	24.60	.001
ΑΝ	3.81	7.14	.050
ΦΩΤ	5.52	6.72	.050

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, η ηλικία βρέθηκε να επηρεάζει την επίδοση των υποκειμένων με μεγάλη στατιστική σημασία. Σύμφωνα με τις προβλέψεις μας, τα μεγαλύτερα παιδιά συγκράτησαν και κατόνησαν την πλοκή της ταινίας καλύτερα από τα μικρότερα.

Αντίθετα με τις προβλέψεις μας, η επίδοση των μεγάλων παιδιών στην ταξινόμηση των φωτογραφιών ήταν καλύτερη. Αν και τα μικρά παιδιά έχουν καλή μνήμη για

οπτικές εικόνες, αυτή δεν είναι αρκετή για υψηλή επίδοση στην παρούσα δοκιμασία όπου απαιτείται και μνήμη για τη σειρά που παρουσιάστηκαν οι σκηνές, πράγμα που προϋποθέτει την κατανόηση των κεντρικών σημείων της ιστορίας.

Πέρα από τις διαφορές που παρατηρούνται ανάμεσα στις δύο ηλικίες σ' όλες τις μετρήσεις, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η συγκριτική εξέταση της επίδοσης των υποκειμένων σε κάθε μια από τις μετρήσεις μέσα στην κάθε ηλικία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Ποσοστιαία αναλογία κατά μέτρηση και ηλικία

Μετρήσεις	6-7 χρόνων	9-10 χρόνων
K	.67	.86
Δ	.63	.75
ΚΕ	.53	.76
ΔΕ	.46	.65
ΣΥΝ	.59	.77
ΑΝ	.32	.60

Είναι γνωστό ότι σε όλες τις ηλικίες η αναγνωριστική μνήμη είναι πολύ καλύτερη από την ανακλητική, αλλά η διαφορά είναι πιο έντονη στα μικρά παιδιά (Mussen et. al., 1990). Πράγματι, βλέπουμε ότι τα μικρά παιδιά απάντησαν στις ερωτήσεις που εξέταζαν την αναγνωριστική μνήμη (ΣΥΝ) με ποσοστό .59, ενώ το ποσοστό σωστής ανάκλησης (ΑΝ) ήταν, αντίστοιχα, .32. Η διαφορά ανάμεσα στην αναγνώριση και στην ανάκληση είναι 27 ποσοστιαίες μονάδες. Στα μεγάλα παιδιά, αντίστοιχα, είναι 17 ποσοστιαίες μονάδες (.77 έναντι .60).

Η σχετική ποσοστιαία αναλογία των σωστών απαντήσεων στις μετρήσεις κεντρικών (Κ) και δευτερευόντων (Δ) σημείων της ιστορίας αυξάνεται με την ηλικία. Αυτό υποδηλώνει ότι τα παιδιά μεγάλωνοντας επικεντρώνουν την προσοχή τους σε μεγαλύτερο βαθμό στα κεντρικά σημεία της ιστορίας παραβλέποντας τα επουσιώδη.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Μέσες τιμές βαθμών στις διαφορές μετρήσεις κατά γλώσσα

ΜΕΤΡΗΣΕΙΣ	ΑΓΓΛΙΚΑ	ΕΛΛΗΝΙΚΑ	P<
K	6.59	7.38	.01 **
Δ	5.95	6.64	.05 *
ΚΕ	6.12	6.61	.38
ΔΕ	2.41	2.61	.18
ΣΥΝ	21.07	23.21	.01 **
ΑΝ	5.38	6.05	.22
ΦΩΤ	6.05	6.36	.53

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 3, τα αποτελέσματα είναι και εδώ προς την προβλεπόμενη κατεύθυνση. Η κύρια επίδραση της γλώσσας ήταν στατιστικά σημαντική στην αναγνώριση των κεντρικών και των δευτερευόντων σημείων, καθώς και στο συνολικό βαθμό αναγνώρισης. Η επίδοση των παιδιών —μικρών και μεγάλων— ήταν καλύτερη όταν η γλώσσα της ταινίας ήταν κατανοητή, δηλαδή στα Ελληνικά.

Είναι ενδιαφέρον αν σημειώσουμε εδώ το γεγονός ότι, αν και η ταινία παρουσιάζεται στα Ελληνικά, δεν βοηθάει την επίδοση των παιδιών στις ερωτήσεις που απαιτούν βαθύτερη επεξεργασία του μηνύματος (επαγωγές και ανάκληση πληροφοριών). Εξετάζοντας τις απαντήσεις των παιδιών, παρατηρήσαμε ότι, όταν η γλώσσα είναι Ελληνικά, τότε στην ανάκληση τα παιδιά συγκρατούν πολλές φράσεις και

τις αναφέρουν «κατά λέξη» χωρίς όμως να κατανοούν τα κεντρικά σημεία της ιστορίας.

Συμπερασματικά, από τα στοιχεία που έχουμε συγκεντρώσει μέχρι τώρα, προκύπτει ότι η παρακολούθηση της τηλεόρασης επηρεάζει το παιδί ανάλογα με το επίπεδο γνωστικής ανάπτυξης. Τα μεγάλα παιδιά έχουν την ικανότητα να εντοπίζουν τα κεντρικά σημεία μιας ιστορίας και να την κατανοούν ευκολότερα από τα μικρά. Στην περίπτωση των ξενόγλωσσων—μη κατανοητών ταινιών, τα μεγάλα παιδιά διατηρούν την υπεροχή τους μόνο κάτω από συνθήκες που δεν απαιτούν βαθύτερη επεξεργασία του μηνύματος.

Όπως όλες οι μελέτες έτσι και αυτή μας οδηγεί σε κανούριες ερωτήσεις. Μελλοντικά θα ήταν ενδιαφέρον να εξετασθεί η εξέλιξη των γνωστικών διαδικασιών και σε μεγαλύτερες ηλικίες. Είναι πιθανόν τα μεγαλύτερα παιδιά —ένεκα της εξοικείωσης τους με τα ηλεκτρονικά μέσα— να αφήνονται μπροστά στην τηλεόραση χωρίς να καταβάλλουν ιδιαίτερη προσπάθεια για βαθύτερη γνωστική επεξεργασία.

Η λεπτομερής καταγραφή των διαδικασιών επεξεργασίας των τηλεοπτικών μηνυμάτων είναι απαραίτητη, γιατί έτσι μόνο μπορεί να ξεκινήσει μια εκπαιδευτική προσπάθεια, ώστε τα παιδιά να αρχίσουν να μαθαίνουν να χρησιμοποιούν την τηλεόραση αντί να χρησιμοποιούνται από αυτή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Beagles-Roos J. and Gat J. Specific impact of radio and television on children's story comprehension. *Journal of Educational Psychology*, 1983 75, 128-137.

Collins W.A., Wellman H., Keniston A. Age-related aspects of comprehension and inference from a televised dramatic narrative. *Child Development*, 1979, 49, 389-399.

Feld D., Anderson D.R. Instruction and modality effects on children's television attention and comprehension. *Journal of Educational Psychology*, 1985, 77, 91-100.

Meringoff L.K. Influence of the medium on children's story comprehension. *Journal of Educational Psychology*, 1980, 72, 240-249.

Mussen P.H., Conger J.J., Kagan J., Huston A.C. *Child Development and Personality*. 7th. ed. New York, Harper and Row, 1990.

Ναυρίδης Κ., Μ. Σόλμαν και Ν. Τσαούλα. *Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων: Το παιδί ως διαφημιστικό αντικείμενο*. Αθήνα, Υποδομή, 1986.

Pezdec K., Zehrer A., and Simon J. The relation-

ship between reading and cognitive Processing of Television and Radio. *Child Development*, 1983 55, 2072-2082.

Watkins B., Calvert J., Wright J.C. Children's recall of television material: effects of presentation mode and adult labeling. *Developmental Psychology*, 1980, 16, 672-674.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θέλουμε να ευχαριστήσουμε τις απόφοιτες και σπουδάστριες του Τμήματος ψυχολογίας Χ. Καρακίτσου, Κ. Μαντάλα, Ο. Μητσοπούλου, Μ. Μπόμπου και Α. Σπέη.
Ευχαριστούμε και την Dr. T. Gastardo για τη βοήθειά της στη στατιστική ανάλυση.